

II. Abdülhamid Döneminde Arap Elitleri Gözüyle İstanbul

Süheyl Sapan

Kral Suud Üniversitesi

Bir medeniyet beşiği ve iki kıtanın birleştiği yer olmasının ötesinde Osmanlı İslam hilafetinin başkenti olmasından dolayı İstanbul, Arap elitlerinin gözünde dört asır boyunca hep özgün konumunu korumuştur. Uzun ve meşakkatli bir yolculuk gerektirse de, bu kültür ve siyaset merkezini ziyaret etmek, hayal alemine dalmak gibi algılanmıştır. Zira Arap aleminin en yakın bölgesi Suriye'den İstanbul'a gelmek daha az yorucu olsa da, Arabistanın en uzak ve ücra bölgesi Necid veya Yemenden buraya ulaşmak, aylarca sürececek bir yolculuk demek olup, gayret ve sabır gerektirirdi. Ancak bu olumsuzluklara rağmen İstanbul görmeye değer bir şehirdi. Zira İslam eserlerinin başında gelen Selatin camileri, bu camilerin göklere uzanan ince minareleri, Topkapı Sarayı, Bayazıt Meydanı, Fatih Külliyesi, çeşitli semtlerde bulunan ahşap evleri ile boydan boya iki sahil şeridinde bulunan güzellikleriyle bir ümran ve medeniyeti simgeliyordu. İşte bundan dolayı İstanbul'a gidip bu ve daha başka yerleri görmek, bir yazar, şair, ilim adamı hatta kabile şeyhi için ele geçmeyecek bir fırsat sayılırdı.

II. Abdülhamid döneminde İstanbul, daha önceki dönemlere nazaran çok daha etkin konumdadır. Zira bu padişahın İslamcılık

politikasından dolayı, merkezi yönetim daha güçlenmiş, taşrayla ilişkiler daha sıkı olmuş, yazarlar, ilim adamları, şairler ve Arapların ileri gelenlerinden bazıları, İstanbulu ziyaret etmişlerdir. Gerçi Arap yarımadasından birçok siyasi liderin veya kabile şeyhlerinin temsilcileri, İstanbul'u ziyaretleri hakkında yazılı hatıra bıraktıklarına dair henüz herhangi bir veriye rastlamadık, ancak bazılarının gerek arşiv belgelerinde, gerekse yazdıkları kitap ve şiirlerde bu şehirle ilgili gözlemlerini yansıttıklarını görüyoruz. Örnek olması bağlamında 1325H/1907M. yılında paşalık unvanı verilen ve Suudi Arabistan devletinin kurucusu Kral Abdulaziz'in temsilcisi olarak İstanbul'a gelen Salih el-Azî Paşa¹, bu ziyareti hakkında bir hatırat bırakmamıştır. Buna karşılık İbn-i Reşid'in temsilcisi olan Nasır Paşa birçok rapor bırakmıştır². Mekke-i Mükerrreme'ye 70 km. mesafede olan Taif'e mensup ilim adamı Osman el-Kari ise, İstanbul'u ziyareti esnasında gezdiği kütüphanelerin etkisinde kalarak, II. Abdülhamit'ten İstanbul'daki kütüphanelere benzer bir kütüphanenin Taif'te kurulması için, kendisinden destek istediğini padişaha gönderdiği bir mektuptan anlıyoruz³. Hatta kendisine ait bir araziye de bu kurulacak kütüphaneye bağışlayacağını ve zengin kütüphanesindeki kitapları buraya vakfedeceğini de bu mektubunda belirtmiştir. Aynı şekilde Medine'li ilim adamı Cafer Berzenci de, Medine'de devlete bağlı okullarda okutulan ders kitaplarının, İstanbul'dan gönderilmesinin çok külfetli olmasından dolayı, İstanbul'daki matbaalar gibi bir matbaanın Medine'de kurulmasını önermesi buraya yaptığı ziyaretin etkisiyle olabilir⁴.

1 - Bir Nesir Örneği

Tunuslu ilim adamı Muhammed es-Sunusi'nin (1851-1900) üç ciltten oluşan ve 1882 yılında yaptığı Hac seyahatını ele aldığı kitabı

.....

- 1 BOA.İ.TAL.1325 S-67, DH.MUİ.17-4/22, 17-5/1
- 2 Süheyl Sapan, "Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Bab-i Ali'nin Arabistan'daki Kabile Politikası: Hicaz'daki Harb Urbanı: 1861-1914" Marmara Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü tarafından düzenlenen *Osmanlı Dönemi Türk-Arap ilişkileri Sempozyumu*'na (İstanbul, 25-29 Mayıs 2009) sunulan tebliğ.
- 3 BOA. Y.MTV.228/36
- 4 BOA. *Ayniyat Defteri*.No.873.sy.239, 250, 260

“er-Rihle el-Hicaziye”de, yalnızca İstanbuldan bahsettiği 73 sayfalık bölümün, bu şehirdeki gözlemlerini yansıtmamasından dolayı, Türkçe’ye kazandırılması gerektiğine inanıyoruz. 21 Temmuz 1882 Cuma günü İstanbul’a ulaşan yazar, 24 Eylül 1882 Pazar günü buradan ayrılmıştır⁵. 64 gün İstanbulda ikamet ettiğinden, burayı yakından görme fırsatını elde etmiştir. Ancak yazarın kitabında genel olarak kullandığı edebi dil ve belagatlı üslubu anlamak, Arapça’ya tam vukufu gerektirir. Türklerin Yurdu başlığı altında Osmanlıyı ve İstanbulu anlatmaya çalışan yazarın bu bölümde kullandığı dil, nisbeten sade bir dildir. İstanbul’un coğrafi tanımından sonra, burayı Osmanlı hanedanı devletinde İslam Hilafetinin merkezi olarak nitelendirmiştir. Zira İstanbul’un Osmanlı yönetimine girmesiyle, İslam’ın hamisi olmuştur. İşte bundan dolayıdır ki Hindistan’dan Çin’e kadar yeryüzündeki tüm İslam memleketleri Osmanlı Sultanı’na dua etmektedir. Yazarın kendisi de bu duaya katılmaktadır⁶.

Dünyanın en büyük şehirlerinden olan İstanbul’un medeniyet-teki yerine de değinen yazar, Bizanslılar döneminde bu şehrin öneminden bahseder. İslam tarihinde ise Emeviler döneminden itibaren İslam fetihlerinin buraya dayandığını, şehri kuşattığını ve bu kuşatmada sahabeden İbn-i Abbas, Amr bn Zübeyr ve Ebu Eyyub el-En-sari’nin bulunduğunu ve bunlardan Ebu Eyyub’un İstanbul surları önünde vefat ettiğini ve burada defnedildiğini yazar⁷. Osmanlıların bu şehri almak için ilk dönemlerinden itibaren büyük bir faaliyet içine girdiklerini, bu fethin de ancak fatihlerin babası Fatih Sultan Mehmed’e nasip olduğunu yazan es-Sunusi, konuyla ilgili haberlerin detaylarının çeşitli kitaplarda bulunmasından dolayı tafsilatlara girmez. Osmanlı Hanedanı ve devletinin büyüklüğü ve azameti karşısında, Cenab-ı Allah’ın aciz bir kulu olarak kendisini niteleyen Sunusi’nin, bundan bahsetmeden geçemeyeceğini ve bunun için de, Tunus Müftüsü Muhammed Bayram es-Sani’nin (1748-1831) 102 beyitten oluşan ve “Ikdu’l-Mircan fi Selatin-i Al-i Osman” (Osmanlı Sultanları

.....
5 الرحلة الحجازية/ محمد السنوسي؛ تحقيق علي الشتوفي. - تونس: الشركة التونسية للتوزيع، 1976م: 1/ 41

6 الرحلة الحجازية/ محمد السنوسي؛ تحقيق علي الشتوفي. - تونس: الشركة التونسية للتوزيع، 1981: 2/ 37-38

7 a.g.e., 2/39- 40

Hakkında İnci Gerdanlığı) adındaki şiirini kitabına ilave etmekten kendisini alıkoyamaz.⁸

Kostantiniye şehri başlığıyla İstanbul'un özelliklerini saymaya başlayan es-Sunusi, bu şehrin dünyanın en güzel yerinde kurulduğunu ve etrafındaki denizlerden bahseder. Şehrin yüzölçümünün on iki mil olduğunu, sakinlerinin bir buçuk milyondan fazla olduğunu ve müslümanların nüfusunun bir milyonu aştığını yazar. Ramazan ayının altısında gündüz vakti İstanbul'a ulaştıklarını, ancak gece vakti gelip minareler aydınlanıp çarşılar canlanınca bu şehrin manzarasının çok daha güzel ve ihtişamlı olduğunu bildirir. İşte bu esnada, Tunus bayının 1838 tarihinde Bab-ı Ali'ye gönderdiği Şair İbrahim er-Riyahi'nin bu şehir hakkında yazdığı şiir aklına gelir:

ولسانه غرضٌ مداه بعيدٌ	بلد الخلافة في الجمال فريدٌ
نحو الصعود إلى السماء يريد	من ظنَّ يحسن وصفه فكأنه

Hilafet şehri güzelliğiyle nadirdir
Şanı yüksek etkisi uzaktır (uzaklara gider)
Kim ki onu övmeye kalkarsa
Sanki gökyüzüne çıkar gibi olur (zordur)

Yatsı namazını şevkle Beşiktaş'taki büyük camide kılmaya özen gösteren es-Sunusi, bu ihtişamlı şehirde belki de en güzel zamanını burada geçirdiğini aktarır. Zira burada gerek cami mahfelinin, gerekse imam tarafından tilavet olunan ayet-i kerimelerin kendisini ne denli etkilediğini ve adeta mest ettiğini bildirir⁹.

Aynı şekilde İstanbul'un en büyük camilerinden diye nitelendirdiği Eyüp Camii'nden bahsederken – ki imamının Celalettin Efendi olduğunu yazar - bu büyük sahabenin Peygamber Efendimize olan mihamdarlığına vurgu yapar ve kendisinden 150 civarında hadis rivayet ettiğini bildirir. Ayrıca onun kabrini ziyaret ederken manevi bir haz duyduğunu ifade eder ve bu münasebetle iki beyitlik bir şiir yazar:

.....

8 a.g.e., 2/43

9 a.g.e., 2/60-61

أبا أيوبَ إنا قد أتينا
نزور علاك في دار الخلافة
فأكرمَ نزلنا وأجزَلَ قرانا
فذلك لم نُرد شيئاً خلافة

Ey Eba Eyyub biz geldik

Yüceliğini Hilafet evinde (merkezinde) ziyaret için

Gelişimizi iyi karşıla, kasdımızı anla

Ondan (ziyaretinden) başka bir isteğimiz yoktur¹⁰.

Sunusi Beşiktaş ve Eyüp camilerinden bahsetmekle birlikte Ayasofya camiini İstanbul camilerinin en büyüğü olarak niteler. Romalılar döneminde 320 tarihinde Büyük Kostantin tarafından kilise olarak inşa edilen binanın bazı yapı detaylarını da nakleden yazar, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra kilisenin camiye çevrilip burada namaz kıldığını bildirir. Bu büyük yapının III. Murad döneminde depremde dolayı bazı dış duvarlarının zarar görmesinden, istinad duvarları ile büyük kubbenin güçlendirildiğini, dört minare yapıldığını ve caminin etrafına da medreseler, hamamlar ve mezarlıklar yapıldığını yazar. Gerçi o Ayasofya'nın yapısı hakkında daha fazla bilgi aktarır, ancak o dönemin cami cemaatının görüşünü yansıtması açısından bu camide başından geçen bir olayı anlatması dikkat çekicidir. İlk defa bu camiye ikindi namazından önce girdiğini, caminin ortasında iki rekat sünnet kılmaya başlamasından sonra cemaat arasında bir kargaşa duyduğunu ve namazını bitirdikten sonra, yaşlı birisinin kendisine yaklaştığını ve musahafadan sonra gayet centilmence kendisine memleketini sorduğunu belirtir. Tunuslu olduğunu söylemesi üzerine, yaşlının kendisine kıyamda el bağlamak hakkında ikinci bir soru sorduğunu ve buna cevap olarak Maliki olduğunu açıklamak durumunda kalır. Bunun üzerine soran kişi rahat bir nefes alarak cemaata Maliki mezhebinin sünni olduğunu söyler. İşte bu olaydan sonra herhangi bir camide namaz kıldığında el bağladığını bildirir¹¹. Hatta bir Cuma namazını Hamidiye camiinde kıldığı esnada, II. Abdülhamid'in buna dikkatlice baktığını ve bir Maliki'nin el bağlamasını garipsediğini, o esnada İstanbul'da bulunan Şeyh Zafir el-Medeni'den naklen bildirir¹².

.....

¹⁰ a.g.e., 2/63-64

¹¹ a.g.e., 2/65-67

¹² a.g.e., 2/68

Ramazan ayında Ayasofya'da İkinci namazından sonra verilen Tefsir, Hadis, vaz ve irşad dersleri için halkalar oluşturulduğunu, bayanlar için de kapalı bir mahfelde görülmeyecek şekilde mahfelin dışında bulunan erkek hocalardan dersler verildiğini yazan es-Sunusi, bu derslerin yalnızca Ramazan ayına has olduğunu bildirir. Ancak hazır bulunduğu bir Tefsir dersinde, hocanın Kuran tefsirini yaparken yanlış ayet okuduğunu, düzeltmeye çalışsa da başaramadığını aktaran yazar, bu Ramazan derslerinin ilim adamları tarafından değil de, sıradan insanlar tarafından verildiğini bildirir¹³.

Sunusi, İstanbul'daki büyük yapıları üçe ayırır: Camiler, saraylar ve kışlalar. Bu camilerden Fatih Camisi'nin – ki imamı Tefik Efendidir - harap bir halde olduğunu, Bayram namazını kıldığı Süleymaniye'nin – ki imamı Mustafa efendidir – Ayasofya'dan daha büyük olduğunu, Bayezid camiinde de – ki hatibi Kamil efendidir - namaz kıldığını bildirir. Bu caminin etrafında Ramazan ayında çeşitli tuhafiyeye ve tatlı pazarlarının kurulduğunu aktarır. Yeni Cami'nin imamının Ali Efendi, Nur-u Osmaniye Camii'nin imamı Osman Efendi, hatibi ise Süleyman Efendi'nin Arapçayı bildiğini ve mihrabda Cuma günleri Hadis dersini verdiğini anlatır. Sultan Selim Camii'nde de – ki imamı Hakkı Efendidir - namaz kıldığını, Şehzade camiinde namaz kıldığını ve imamının Ali efendi olduğunu yazar. Sultan (II. Abdülhamid) hazretlerinin imamı Yusuf Efendi ile Raşid Efendi ise, Padişah İstanbul'un her neresinde namaz kılsa onlardan birisinin imamlık yaptığını bildirir. Ancak İstanbul camilerinin en önemli özellikleri arasında yazarın dikkatini çeken bir husus da, camilere ayakkabıyla girilmemesi ve her cami kapısında bir ayakkabı nöbetçisinin bulunmasıdır¹⁴.

“İstanbul'da Maarif” başlığı altında İstanbul'un kültür hayatına da değinen es-Sunusi, dini eğitim ve öğretim dairesinin şeyhülislamlığa bağlı olduğunu yazdıktan sonra, Maarif Nazırı Mustafa efendinin nezaretinde İstanbul'da Doksan Beş okul bulunduğunu ve bunlar arasında en önemli okulun Mekteb-i Sultani olduğunu bildirir. Bu Sultanide Türkçe, Farsça, Arapça ve Fransızca dillerinin yanısıra

.....

¹³ a.g.e., 2/68-69

¹⁴ a.g.e., 2/71-72

çeşitli derslerin okutulduğunu yazar. İstanbul'daki yüksek okullarda okuyan öğrenci sayısının 6910 olduğunu, diğer alt seviyedeki okulların mevcudu ile birlikte bu sayının 11086 olduğunu aktarır. Bu okulların yanında İstanbul'da kırktan fazla kütüphanenin bulunduğunu ve Farsça, Türkçe ve Arapça müzehheb en nefis yazmaların bu kütüphanelerde yer aldığını bahseder. Matbaaların ise kitap, günlük ve haftalık gazete bastığını anlatır¹⁵.

İstanbul'da yazarın ilgisini çektiği en önemli hususlardan birisinin mushaf-ı şeriflere bu şehirde gösterilen titiz ilgi olduğunu ve bu mushafların çok güzel bir şekilde yazılıp tezhipli olduğunu anlatır. Tüm camillerde mihrabın her iki tarafının Kur'an-i Kerimlerle dolu olduğunu, zenginlerin en güzel yazıyla yazılan mushafları parayla satın alıp, bu camilere vakfettiğini bildirir. Camiye gelen herkesin bu Kur'an-i kerimlerden okuyabileceklerini de aktaran yazar, ilk safta yer alanların çok güzel ses ve tecvidle tilavette bulduklarını, aynı zamanda harfleri mahreçlerinden gerektiği şekilde çıkardıklarını anlatır. İşte bu gördüğü güzelliklerin en güzel müzelerde sergilenen eserlerden daha cazip bir manzara olduğunu da anlatan yazar, Topkapı'daki mukaddes emanetler dairesini de ele alır. Buradaki eserlerin Ramazan ayı boyunca herkese açık olduğunu, Padişah hazretlerinin Kadir gecesinde burayı ziyaret ettiğini ve bu eserlerin İslam'ın en eski ve değerli eserleri olduğunu bildirir¹⁶.

İstanbul'daki müzelerden de bahseden es-Sunusi, buradaki Yeniçeri müzesinin çok geniş bir mekanda kurulduğunu ve buranın aslında yeniçeriliğin kaldırıldığı yer olduğunu, eski elbiselerin terk edilip yeni üniformaların giyildiği mekan olduğunu bildirir¹⁷.

İstanbul'da yaşayan toplulukların giyim tarzının çeşitlilik arz ettiğini, her meslek gurubunun kendisine özgü giyim ve kuşamı olduğunu belirten es-Sunusi, başlarına taktıkları başlıkların ise, giyen şahsın toplumdaki yerini belirten özellikte olduğunu ve Türkler arasında başa giyilen bu başlık ve eski tarz giyeceklerin II.Mahmut tarafından

.....

15 a.g.e., 2/73-74

16 a.g.e., 2/75-76

17 a.g.e., 2/76-77

teşrifattan kaldırmasını ferman buyurunca, bu uygulamanın Türklere zor geldiğini belirtir¹⁸.

İstanbul'un yüksek surlarla çevrili olduğunu, Yunanlılardan kalma Yirmiye yakın kulesi bulunduğunu bildiren yazar, bu şehrin girişinde ilk zamanlarda Kırk Üç kapıdan, daha sonra Yirmi İki kapı kaldığını ve es-Sunusi'nin ziyaretini gerçekleştirdiği tarihte (1882) ise yalnızca Yedi kapı bulunduğunu bildirir. Şehrin içinde ise büyük çarşı ve pazarları bulunduğunu, bunlardan kapalı çarşı ile, Avrupa kumaşlarının satıldığı uzun çarşı ve çoğunluğunu Arap satıcıların bulunduğu ve içerisinde On binden fazla dükkanın bulunduğu ve Şirşa (çarşı) diye adlandırdığı çarşayı anlatır¹⁹. Daha sonra her hafta bir semtte kurulan seyyar sebze pazarından, İstanbul sakinlerinin, normal dükkanlarda satılan sebze fiyatının daha yüksek olmasından dolayı haftalık sebze ihtiyaçlarını bu seyyar pazardan tedarik ettiklerini bildirir. Şehirde bulunan çoğu kasapların ve aynı şekilde çoğu fırıncıların Rumlardan olduğunu anlatır. İstanbulluların evlerinde hamur yoğurup ekmek pişirmediklerini, herkesin kendi günlük ekmek ihtiyacını bu fırınlardan aldıklarını yazar²⁰.

Hükümet tarafından vatandaşların bedava barındığı Elli bin civarında evin bulunduğunu, Pera diye adlandırılan Beyoğlu semtinde yabancıların kaldığını, bu semtteki yapıların artık Avrupa evleri tarzında taştan yapıldığını, burada oteller bulunduğunu ve bir de tünel diye adlandırılan yeraltı geçidi bulunduğunu yazar. İstanbul'daki en güzel parkın, Haliç'in etrafında bulunan Kağıthane'de bulunduğunu, burada yarım millik yemyeşil sahaların bulunduğunu ve yanında ise III. Ahmed tarafından 1724 yılında yapılan ve etrafı bahçelerle donatılmış bir saray bulunduğunu bildirir²¹. Bugün İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu Bayezit'teki parkın, her Çarşamba günü gençlerin gezinti alanı haline geldiğini ve onları uygun olmayan davranışlardan sakınmaları için sürekli zaptiyelerin devriye gezdiğini anlatır. Ancak bu parkta kadınların yüzlerini örtmemelerinin, İslam hilafetinin başkenti

.....

18 *a.g.e.*, 2/78-79

19 *a.g.e.*, 2/87

20 *a.g.e.*, 2/88

21 *a.g.e.*, 2/89

olan İstanbul'a yakışmadığından özellikle bahseder. Hatta bir çok kadının yollarda açıkça sigara kullanmasına da şiddetle karşı çıkar²².

Galata semtinden de bahseden yazar, İstanbul'da ara sıra meydana gelen yangınlardan dolayı şehrin bir çok güzelliğini kaybettiğini, çoğu ahşap yapıların yangından korunması için bu semtte bir yangın kulesi inşa edildiğini bildirir²³.

Yıldız sarayını ise, II. Abdülhamid'in padişah olmadan önce yaptırdığını, padişah olduktan sonra ise burayı değiştirmedeğini, ancak daha yeni yapıları ilave ettiğini, ayrıca buradaki birçok araziye vezirlerine dağıttığını, onların da Yıldız'a yakın yeni konaklar inşa ettiklerini yazar²⁴.

2 - Bir Şair Örneği

Arap aleminden II. Abdülhamid döneminde İstanbul'u ziyaret eden başka bir şahsiyet ise meşhur Mısırlı şair Ahmed Şevki (1868-1932)'dir²⁵. Akıcı şiirleriyle okuyucularını mest eden, günlük olaylara kayıtsız kalmayan ve yaşadığı dönemde İslam aleminin problemlerini şiirlerinde işleyen, hayranı olduğu Osmanlı devletinin yükseliş ve güzel haberleriyle doruğa ulaşan sevincini şiirlerine yansıtan Ahmed Şevki, bu özelliğiyle gerek Osmanlı döneminde gerekse ondan sonraki dönemde Arap şairleri arasında özgün bir yere sahiptir.

1899 yılında İstanbul'u ziyaret eden şair, dört ciltten oluşan divanının birinci cildinde genel olarak Araplar, Mekke ve İslam hakkında da üç şiir kaleme alırken, Osmanlı hilafeti ve Türkler hakkında tam on sekiz şiir yazmıştır. Bunların başlıkları burada kısaca şu şekilde zikredilebilir:

Savaşın Yankısı انتصارات
Türklerin Zaferleri نصرات
Türklerin Zaferleri انتصارات
Kurtuluş İslam Hilafeti
Mevlid Münasebeti في ذكرى المولد الأترک
Osmanlı İnkılabı انقلاب العثماني
Kızılay Uğrunda خلافة الإسلام

.....

22 a.g.e., 2/94

23 a.g.e., 2/89

24 a.g.e., 2/90-91

25 Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), II, 136-138

Hacılar-
Ankara'nın Taçlandırılması في سبيل الهلال الأحمر
الأندلس الجديدة (Edirne) ضجيج الحجيج
Yeni Endülüs (Edirne) ضجيج الحجيج
Emir'ul-Müminin'in Misafiri
Türklere Selam ضيف أمير المؤمنين
الدستور عثمانlı Düsturu
Osmanlı الأسطول العثماني
Osmanlı Donanması للترك
الهلال والصليب الأحمران كızılay ve كızıلhaç العثماني

Ahmed Şevki bu şiirlerinde gönlünün derinliklerinden Osmanlıya olan sevgi seline kapılmıştır. İslam hilafetinin başkenti olan İstanbul'a vurgu yapmış, onun sevinciyle sevinmiş, üzüntüsüyle kederlenmiş, İslam aleminin problemlerine çare aramasını dile getirmiş ve içinde bulunduğu zorlukların üstesinden gelmek için dua etmiştir. Mesela Osmanlı-Yunan harbinde dile getirdiği şu beyit çok anlamlıdır:

سيفك يعلو الحق والحق أغلب
وينصر دين الله أيا ن يضرب

Onun gibi Kurtuluş Savaşında da Türklerin yunanlara galibiyeti ile sonuçlanınca, en içten duygularla dile getirdiği şiirin başlangıcını şu beyitle açmaktadır:

الله أكبر كم في
الفتح من عجب

يا خالد الترك جدد
خالد العرب²⁶

Ahmed Şevki'nin II. Abdülhamid'in 30. Culus yılı münasebetiyle yazdığı şiirinde de, Osmanlı hilafetine olan bağlılık ve üstün duygularını yansıtmaktadır. Müslümanların babası olarak gördüğü bu sultanın meziyetlerini sayan ve bu duygularını dile getiren şair, Türklere olan sevgisini de çeşitli münasebetlerle ortaya koymuştur²⁷. İşte onun bu sevgisi, İslamın hamiliğine soyunmalarından ileri gelmektedir, zira daha sonra hilafet ortadan kaldırılınca, hilafet mersiyesiyle dile getirdiği hüznü dolu şiirinde, ne denli hayal kırıklığına düştüğünü belirtmiştir²⁸.

.....
الشوقيات / أحمد شوقي؛ بقلم محمد حسين هيكل. القاهرة: مطبعة مصر (د ت): ٣٨، ٣٠، ٤-٣ / ١.

²⁷ a.g.e., 1/31

²⁸ Düğün türküleri, ağlayanların hıçkırıklarına dönüştü, رجع نواح، عادت أغاني العرس

Aslında Ahmed Şevki Osmanlıya o kadar gönülden bağlı ki, çoğu şiirlerinde ondan bahsetmekten kendisini alamaz. Nitekim Mısır Kızılay cemiyetinden bahsederken yine Osmanlıya vurgu yapmakla kalmamış, ilk beyti onlara ayırmıştır.

.....

Düğün-dernek kaybolup gitti. ونعيت بين معالم الإفراح.
 Hilafet, zifaf gecesinde gelinlik elbiseleriyle kefenlendi, كُنْتُ فِي لَيْلِ الزَّفَافِ بِثَوْبِهِ,
 Sabah karanlığıyla kabre konuldu. ودفنت عند تيلج الإصباح.
 Çılgınlık içinde her tarafta sırtan bir ibretle, شيعت من هلع بعبرة ضاحك
 Bir sarhoşluk içinde uğurlandı. في كل ناحية وسكرة صاح
 Ey Hilafet, minare ve minberler senin için feryad etti. وضجت عليك مآذن ومنابر.
 Hürler ve köleler sana ağladı. وبكت عليك ممالك ونواح.
 Hindistan ah-ü vah ile doldu, Mısır üzüntüye gark oldu.. والهند والهة ومصر حزينة..
 Yağmur gibi dökülen gözyaşları ile sana ağladı!.. تبكي عليك بمدمع سحاح..
 Şam, Irak Acemistan sorar; والشام تسأل والعراق وفارس
 Yeryüzünden Hilafeti birisini sildi? من الأرض الخلافة ماح
 Senin o büyük topluluğun mateme büründü, وأنت لك الجُمع الجلائل مأتماً,
 Ağlayıp gözyaşı dökenlere dönüştü. فقعدن فيه مقاعد الأنواح.
 Eyvah efendiler! Vah o diri diri gömülene, يا للرجال لحرمة مؤودة,
 Suçsuz ve günahsız katledilene.. قتلت بغير جريرة وجناح..
 Sulh masasında İn الذين أسمت جراحك حربهم, سavaşarak seni yenemeyen kimseler,
 seni katlettiler!.. قتلتك سلهمو بغير جراح..
 Müslümanlar fetihlerin madalyalarıyla süslenen, Müslümanlar fetihlerin madalyalarıyla süslenen,
 Yorganlarını elleriyle parçaladılar. هتكوا بأيديهم ملاءة فخرهم
 Boyunlarına takılan madalyalarını çıkartıp attılar, نزعوا من الأعناق خير قلادة,
 Omuzlarından en güzel nişanlarını söküp aldılar. ونضوا من الأعطاف خير وشاح.
 Uzun süre devam eden o şeref, طول الليالي دونه
 Uzun süre devam eden o şeref, Uzun süre devam eden o şeref,
 Yatsıyla sabah arasında kaybolup gitti. قد طاح بين عشية وصباح
 Bütün canlılara gösterilen en merhametli alaka, وعلاقة قصمت عرى أسبابها,
 Bir anda beli kırılıp gitti. كانت أبر علائق الأرواح.
 Hilafet her toplu harekette müslümanları, نظمت صفوف المسلمين وخطوهم,
 Birleştirip saflarını düzeltir yürüyüşlerini nizama koyardı. في كل عدوة جمعة ورواح.
 Namazlar bile inledi bu bir fitne idi, بكت الصلاة وتلك فتنة عابث,
 Şeriatle oynayanın, sarhoş hayasızın fitnesiydi. بالشرع عرييد القضاء وقاح
 Memlekete ضلالة وقال خزعبلة وأفتى Gülünç fetvalar verdi, sapık sözler söyledi,
 aapaçık bir küfür getirdi. افاچك بکفر في البلاد براح
 Önderlik ve iyilik için فقهه جرى عليهم Ne yazık ki, hükmettiği insanlar,
 yaratılmışlardı. خلقوا لفقهِه كتيبة وسلاح
 Kadir Mısıroğlu, *Geçmiş ve Geleceği ile Hilafet*, Sebil Yayınevi, genişletilmiş
 dördüncü basım, İstanbul 2010, sayfa 451-453

Ey Osmanlı milleti, hayat yardımlaşmadır, bundan kendinizi mahrum etmeyiniz

تعاونوا بينكم يا قوم عثمان²⁹ يا قوم عثمان والدنيا مداولة

Şair Ahmed Şevki İstanbul'da bulunduğu esnada, Almanya'dan satın alınan iki harb gemisinin buraya ulaştığını görmüş ve bu münasebetle yazdığı kasidede, Osmanlı donanmasından övünçle bahsedip, birinci gemiye ismi verilen Barbaros Hayrettin Paşaya selam göndermiş, yaptığı hizmetlerden dolayı büyüklüğüyle tarihe geçtiğini yazmış, ikinci gemiye ismi verilen Turgut Reis'i de rahmetle anmıştır³⁰. Diğer taraftan Arap aleminde büyük yankı uyandıran Osmanlı-Yunan harbi münasebetiyle yazdığı kasidesinde Bosfor'a da değinmiş, onun öneminden bahsetmiştir.

Şairimiz İstanbul'a ulaşır-ulaşmaz, burada kaldığı süre içerisinde Sultan II. Abdülhamid'in misafiri olduğu kendisine bildirilir. O da bu münasebetle bir kaside ele almış ve bu padişahın Müslümanlar nezdindeki konumuna vurgu yaparak, hem halife hem de imam olduğunu, temsil ettiği devletin bin yıllık bir geçmişe sahip olduğunu ve daha yüzyıllarca yaşamasını temenni ediyor³¹.

Aynı şekilde II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden dolayı bir şiir ele alan Ahmed Şevki³², Ankara'nın başkent olmasıyla İstanbul'un azledilmesini bir kasidede işlemiştir *تكليل أنقره وعزل إستانبول*. Bu kasidede *Faruk* diye adlandırdığı İstanbul'a selam gönderen şair, bu şehrin memba sularını, vadilerini, gül ve lalerini anmıştır. Denizle birleşen karadaki yüzyıllık ağaçları barındıran rengarenk bahçelerini Cennete benzeten Ahmed Şevki, tabiatın iksirini buraya boşalttığını bildirir. Gözlerin güzelliğine doyamadığı bu şehrin, görünen esvabının içinde çok daha nice güzellikler taşıdığını vurgular. Cennet Hurlerinin bile İstanbul'un ağzıyla güldüğünü anımsatan şair, gecelerinin güzelliğine o kadar kapılır ki, ancak horozların ötmesiyle bu sihirli gecelerin bittiğinin farkına varıldığını yazar. Şehrin Pendilar, Şırşır ve Tarabya semtleriyle Büyükkada'nın isimlerini anar. Ankara'nın başkent

.....

الشوقيات. ارجع سابق: ١/٣٠٣-٣٠٥

30 a.g.e., .I/284-285

31 a.g.e., .I/296-300

32 a.g.e., .I/136-139

yapılmasından dolayı İstanbul'un azledilmesinden duyduğu üzüntüyü dile getiren Ahmed Şevki, İstanbul'a üzülmemesini tavsiye eder ve şehrin esvabını çıkarana şü soruyu sormalarını ister: seni gönülden mi çıkardılar yoksa toprağından mı? Sonra bunun cevabını da kendisi verir: Hiç merak etme, içinde barındırdığın özelliklerinle sen hep üstünsün. Zira sen onların nezdinde Mekke bile olsaydın, onlar nasıl ki Hazret-i Muhammed ve refikini hicrete zorladılarsa, sana da aynısını yaparlardı³³.

İşte bunun gibi İstanbul'un daha başka özelliklerini sayan şair Ahmed Şevki, bu şehrin gönlünü almaya çalışmış ve diğer kentlerden üstün olduğunu duyurmak istemiştir. Mevlid münasebetiyle yazdığı kasidede Boğaz'ı Cennet bahçeleri içinde bulunan Peygamber Efendimizin havuzuna benzetmiştir³⁴.

وكانما البوسفور حوضٌ محمد
وسط الجنان وهنَّ في إجلاله

Bu kasidenin son beytinde ise İstanbul'u yine Cennetin kapısı olarak algılamış, ona uzanan ellerin felç olması için bedduada bulunmuştur.

دار السعادة أنت، ذلك بابها
شئت يد مدّت إلى إقفاله³⁵

Ayrıca Şevki, İstanbul'un nerede olduğunu bilmesi halinde, camilerinin minarelerinde kendisine duyduğu aşkı haykıracağını mükemmel bir şekilde ifade etmektedir:

“Belki günler bizi tekrar bir araya getirir, kavuşmayı yine görürüm
Keşke şehirlerin de bir kalbi olsaydı, insan kalbi gibi yansaydı
Keşke bendeki hüzn İstanbul'da da olsaydı, ayrılığın ne yaptığını görseydi
Nerede olduğumu bilmiş olsa, minareleri ve kaleleri ses verirdi
Yüreğe sordum o güzel geceleri, bilir mi o gecelerin saat gibi geçtiğini?
Yürek dedi ki: Çabuk bak bana, nabzım gibi o geceler çabuk geçti.”³⁶

.....

33 a.g.e., .1/201-202 --onuç: Ahmed Şevki (1868-1932)'

34 a.g.e., .1/208

35 a.g.e., .1/208

36 Zeki Tekin, İsmail Kırmızı, “Mısır'da Osmanlı Hayranı Bir Entelektüel: Ahmet Şevki ve Fikirleri”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*. Vol. 2, No. 4, November 2013. pp. 115-139 <http://kutaksam.karabuk.edu.tr/index.php>

Ayasofya ile ilgili 35 beyitlik bir kasidesinde Ahmed Şevki, kiliseden çevrilen bu camiden bahsetmektedir:

“Bir Kilise Mescit oldu, Efendi'den efendiye hediye dir,
İsa'nın haramı idi, Cibril'in yardımı ile Ahmet'e verildi”.³⁷

Sonuç

İstanbul II. Abdülhamid döneminde Arap âleminde gelen ilim ve fikir adamlarını ağırlamış, onlar da burada gördüklerini ya günlüklerine yazmış, ya da Ahmed Şevki gibi hemen bir kaside yazarak, İstanbul'un çeşitli vasıf ve özelliklerini Arapça olarak ele almış ve yayınlamışlardır. İşte bu yazılardan Arap elitlerinin hem Osmanlı devletine olan bakış açıları, hem de mensup oldukları memleketlere kültür ve medeniyet açısından benzemeyen İstanbul hakkındaki görüşleri ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu yazarlar İstanbul vasıf ve özelliklerini sayarken, Osmanlı yazarlarından ayrı olarak yansıttıkları manzara bakılmaya değer.

.....

37 a.g.m., sy. 134.